

รูปแบบใน "คำสอนพระยามังราย"

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า "คำสอนพระยามังราย" เป็นวรรณกรรมที่รวบรวมคำสอนต่าง ๆ ในสังคมเข้าไว้ด้วยกัน และน่าจะมีต้นเค้า เป็นวรรณกรรมมุขปาฐะโดยทั่วไป เมื่อนำวรรณกรรมมุขปาฐะมารวบรวมในรูปของวรรณกรรมลายลักษณ์อักษร อาจอยู่ในรูปของบทประพันธ์โบราณ หรือบทประพันธ์ในสมัยของผู้แต่ง หรือใช้บทประพันธ์ที่มีลึกลับคล่องกับความศักดิ์สิทธิ์^๑ รูปแบบหรือลักษณะคำประพันธ์ใน "คำสอนพระยามังราย" คงจะเป็นรูปแบบที่นิยมใช้กันขณะรวบรวม โดยมีลักษณะที่แตกต่างไปจากวรรณกรรมคำสอนลานนาไทยเรื่องอื่น ๆ ซึ่งอาจแสดงให้เห็นความเก่าแก่ของรูปแบบคำประพันธ์ในลานนาไทยได้

"คำสอนพระยามังราย" เริ่มต้นด้วยคำกล่าวว่ามีสการพระรัตนตรัยและอำนาจพระผู้อ่าน ผู้ฟังให้ประสบแต่สิ่งที่เป็นมงคล เป็นภาษาบาลี "นโม ทสส สตฺถุ คิรฺตโน เม นาโถ เขยฺยตุ สัพพมฺจฺฉล" ^๒ จากนั้นเป็นคำประพันธ์ประเภทรายกล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการแต่ง "คำสอนพระยามังราย" ดังนี้

^๑ ลีทชา พิณจภูวคณ. วรรณกรรมสุโขทัย (พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพฯ : ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๐), หน้า ๒๘๒.

^๒ คำสอนพระยามังราย, หน้า ๑.

ศรีสวัสดิ์จึงจักมี ที่นั้ อาจารย์เจ้าจักแคงคามคำแห่งมหาศีส เณร
คนเว่นเสี่ยยังกิเลสคณหาซากแล้ว ลวดโคทรวงมีฎกอันผานแวงทั้ง ๓ หาก
จารจาสอนสังแกพระยามังราย คนนั้นเสวยเมือง คือวาหริภุชชัยเว็ง
(บุรีเว็ง) เชียงใหม่ หื้อได้ไตตามคอง (คคอง) ควยคำสอนอนัน^๑

ถักจากจุดมุ่งหมาย จึงเริ่มเนื้อหาของคำสอน ซึ่งอาจแบ่งวิธีการนำเสนอได้
เป็น ๒ ส่วนดังนี้

- ๓.๑. "คำปริศนา" ร้อยเป็นร้อย และอธิบายด้วยร้อยแก้ว
- ๓.๒. ร้อย ซึ่ง เป็นคำสอนที่สามารถเข้าใจได้โดยไม่ต้องมีคำอธิบาย

- ๓.๑. "คำปริศนา" ร้อยเป็นร้อย และอธิบายด้วยร้อยแก้ว

เนื้อหาใน "คำสอนพระยามังราย" เริ่มต้นด้วยร้อย ร้อยส่วนนี้มีลักษณะ
แตกต่างจากร้อยทั่วไป คือ เมื่ออ่านร้อยแต่ละวรรคแล้ว จะไม่สามารถเข้าใจความ
หมายได้ทันที เมื่อจบบทจึงต้องมีคำอธิบายแต่ละวรรคเป็นร้อยแก้ว ร้อยแต่ละวรรค
ที่ยกมาอธิบายนั้น มีลักษณะ เป็นคำปริศนา ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน
พ.ศ. ๒๔๘๓ ได้ให้ความหมายว่า "ปริศนา (ปริศสหนนา) น. คำถาม ข้อความ
คำสอนเงื่อนไขให้ทายคำที่ผูกให้แก่ (ส.ปฺรศนา)"^๒ ร้อยแต่ละวรรคใน "คำสอน
พระยามังราย" ส่วนนี้มีลักษณะ เป็น "คำที่ผูกให้แก่" คือ เป็นการ เปรียบเทียบ ซึ่ง
ไม่อาจเข้าใจความหมายได้ทันที ต้องมีคำอธิบายเฉพาะ จึงจะเข้าใจได้ตั้งตัวอย่าง

^๑ เรื่องเดียวกัน.

^๒ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๘๓. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒

(พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๕), หน้า ๕๗๕.

ภยา (พระยา)คนโคโลเป็นใหญ่ หื้อไขว้ไม้เป็นกวย หื้อแบ่ง
(กระทำ) บวย ๔ ลูก หื้อปูก (ปลุก) ไมสมปากชมหวาน หื้อหยานหวาน
(หาญ) หน้อย อยาละลุง (ลวง) คำจา หื้อเลียงกา ๓ หม หื้อเลียง
ป ๓ คน หื้อแกลงพล ๓ คาน หื้อเลียงล้าน ๓ หัว หื้อมีตัวในทอง
หื้อกระทำตนเป็นคังจ้องหลุบรูกาง หื้อเลียงนาง ๓ ปาก หื้อเลียงภาค
๓ ตัว หื้อมีวัวแสน (๑๐๐,๐๐๐) แอ็ก หื้อเลียงแขกหลายทาง บ้าน
เมืองจางเกือ (เกลือ) ทอค อยาละลุงมอชมเมือง ๑๗ จำพวกนี้และ^๑

เมื่อจบบทแล้ว จึงยกแต่ละวรรคมาอธิบายตีความด้วยร้อยแก้วอีกชั้นหนึ่ง

ดังนี้

(๑) บทว่า หื้อไขว้ไม้เป็นกวยนั้น คือว่า เป็นท้าวพระยา
หื้อมีตาแล้งแลนผอยังลักรานบ้านเมืองที่ร้ายทุก หื้อพิจารณาด้วย เสนา
และอามาตย์มีคุณและมีโทษ หื้อไปทุกแห่งแจ่งที่ยังไพรบ้านชาว เมืองทั้ง
หลาย หื้อแจ่ง เปงทับคี่ เป็นคังตากวยนั้นและ

(๒) บทว่าหื้อแบ่งบวย ๔ ลูกนั้น คือว่า หื้อเลียงข้าชั้นในไว้
ผู้มีพระยา (ปัญญา) อาจหื้อแล้วยังราชกิจธุระการ ประมาณ ๔ คน
๑ เพื่อหื้อนำมายังลาภโชคบังนการ แคมานนอย เมืองใหญ่ทั้งหลาย
๒ ทิศมาไสแหลม (เลม) สาง (นาง) แห่งพระยานันชวันและ

(๓) บทว่า หื้อปูก (ปลุก) ไมสมปากชมหวานนั้น คือว่าหื้อ
เลียงคนหลายจำพวก ส่นั้นคือคนพิจารณาใส่ตักทก้า (-กรรม) ปากนั้น
คือคนจักเอาสวยไรไปไม้ ชมนั้นคือคนแกวหาญอาสาสมัคร (สามารถ)
เอายังชีวิตเราได้นั้นและหวานนั้นคือ เลียงหมอหูลา (โหรา) นายหนังสือ
ผู้โตค่านั้นและ ^๒

ลักษณะ "ปริศนา" ที่ร้อยเป็นร้อยนี้ พบได้ไม่บ่อยนักในวรรณกรรมภาษาไทย
โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วรรณกรรมคำสอน แต่อย่างไรก็ตาม ลักษณะเช่นนี้พบใน

^๑ คำสอนพระยามังราย, หน้า ๑.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

"กฎหมายพระยามังราย" และ "กฎหมายลานนา" ซึ่งทั้ง ๒ เล่มมีเนื้อหาที่คล้ายคลึงกันดังนี้

ใน "กฎหมายพระยามังราย" มีส่วนหนึ่งที่เป็นการบันทึกคดีความที่เคยเกิดขึ้นว่า คดีนั้น ๆ มีเรื่องราวความเป็นมาอย่างไร และได้มีการตัดสินคดีอย่างไร วิธีการเสนอเนื้อหาตอนนี้ คล้ายกับใน "คำสอนพระยามังราย" คือยกหัวเรื่องของคดีเหล่านี้มาร้อยเป็นร้อย โดยเชื่อมสัมพันธ์คล้องจองกันดังนี้

ชอนไม้ทำเป็นเรือไหล ไฟไหม้หอปราสาท นักปรารุชฎกภูววิ
 คลองมีพลอยบไต ตกทองไกลเป็นเปียว เทียวผู้เคียวกลางป่า ไม่นาปน-
 คำ เทียวทางไปทิมตำหน้าผาก ปากหยาบจวรรายใหม่กัน ใจคัมคัมเป็น
 ทวค (โทะ) แลนมาลวคตาย ซาบักคีนตำของเกา พอยาเกา (เฮา)
 ลง เรือนควรหนี...

เมื่อจบหัวเรื่องของคดีต่าง ๆ แล้ว จึงต่อกับคำอธิบายคดีในรายละเอียด
 คำร้อยแก้วดังนี้

อันว่าชอนคอกเรือไหลนั้น ยังมีพระยาคน ๑ ชื่อสุทมนินทร์
 กอนจะสร้างเรือ ๒๕ ลำ มีอาชญาปาวเสนาอามาตยมา เวียงสร้าง
 ยิงเรือ เขาบพิจารณาพากันไปฟันไม้เคิงนุก (อันเสื่อเมืองเทวค
 น้อยใจ จึงหื้อลมฝนนุกน้ำนองนุก ยังมีไม่มวงตน ๑ ไหลมาเกาะ
 เรือใหม่ ซึ่งชนของสทาน้ำ ยังมีพอกาเรือหนู ๑ ลูกแกเมืองสุสมันนุ
 กอนพนมมาแล ยามนั้นไมแลเรือเกาะเรือพอกาจมเลย เสียของพอกา
 นันเสี่ยงจึงมาหาเสนา...พระยาจึงวาให้ไปหาพระยาจลโพธิ์ฯ จึง
 กลาววา คุราเจ้าหลานหื้อฟันไม้ฟันไม เทวคาลวคเคียค จึงหื้อ
 ฝนตกเสียของพอกาเทาโค หื้อแบ่งเป็น ๓ ส่วน หื้อหลานไตชคไซ

มณี พยอมยงค์. กฎหมายพระยามังราย (เอกสารวิจัยถ่ายทอดเอกสาร
 โบราณ โครงการไทยคดีศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๘), หน้า ๑๑.

ส่วน ๑ ให้เสียตามที่ไป เกี่ยวพ้อคำส่วน ๑ ให้เทศาใช้ส่วน ๑
แฉ...

แม้ว่าส่วนที่ร้อย เป็นรายในกฎหมายทั้ง ๒ เล่มข้างต้น จะแตกต่างกันใน
"คำสอนพระยามังราย" ตรงที่กฎหมายทั้ง ๒ เล่ม เป็นการนำเอาหัวเรื่องของ
คดีความต่าง ๆ มาร้อยเข้าด้วยกันเป็นราย ขณะที่ใน "คำสอนพระยามังราย" นำ
เอา "คำปริศนา" มาร้อยเป็นรายก็ตาม ลักษณะที่เหมือนกัน ก็คือ การที่ผู้อ่านผู้ฟัง
ไม่สามารถ เข้าใจความหมายของรายแต่ละวรรคได้ในทันที จึงต้องมีคำอธิบายเป็น
ร้อยแถวต่อท้ายบท

ข้อนำสัง เกตคือ ลักษณะรายที่ต้องอธิบายด้วยร้อยแถวดังกล่าวใน "กฎหมาย
พระยามังราย" และ "กฎหมายลานนา" มีเนื้อความคล้ายกัน หากแต่มีความคลาด
เคลื่อนอยู่บ้าง เช่นจำนวนหัวเรื่องของคดีต่าง ๆ ไม่เท่ากัน และคำอธิบายความแต่ละ
คดีนั้น สั้นยาวต่างกัน จึงน่าจะแสดงให้เห็นว่า ข้อความดังกล่าวคงจะเป็นวรรณกรรม
มุขปาฐะที่ถ่ายทอดต่อกันมาโดยผูกเนื้อความเป็นราย เพื่อให้จดจำง่าย เมื่อนำเนื้อความ
ดังกล่าวมาบันทึกเป็นลายลักษณ์ จึงอธิบายเนื้อความแต่ละวรรคตามที่ผู้บันทึกจำได้ และ
ด้วยสำนวนโวหารของผู้บันทึกเอง ฉะนั้น จึงเห็นได้ว่า เอกสารที่มีเนื้อหาคล้ายกันจึงมี
สำนวนหรือความยาวแตกต่างกัน

ข้อสันนิษฐานข้างต้นอาจนำมาใช้กับ "คำสอนพระยามังราย" ได้ว่า ลักษณะ
ของ "คำปริศนา" ที่นำมาร้อยเป็นรายนี้ คงจะเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะที่จำสืบทอดกันมา
แล้วนำมาบันทึกเป็นลายลักษณ์ การอธิบายความหมายของปริศนาแต่ละวรรคจึง เป็นการ
อธิบายตามความจำของผู้บันทึก ซึ่งอาจมีความคลาดเคลื่อนได้

ในจำนวน "คำสอนพระยามังราย" ทั้งหมด ๑๕ บท ปรากฏว่ามีลักษณะ
ปริศนาคังกล่าว เพียง ๔ บทติดต่อกันเท่านั้น นอกเหนือจากนี้เป็นคำสอนที่แต่งด้วย
คำประพันธ์ประเภทร้อย

๓.๒ ร่าย คำสอนส่วนที่เหลือทั้งหมดรวม ๑๑ บท แต่งด้วยคำประพันธ์
ประเภทร้อย ซึ่งสามารถอ่านเข้าใจได้ทันทีโดยไม่ต้องมีคำอธิบาย เป็นร้อยแก้ว
ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บทกวี ๑ คันทนา เป็นพระยาใหญ่ ควรก็โตตามคอง (คลอง)
คอยปกป้องอย่าพึ่ง เยี่ยวไค่คังกินแหงน หื้อบุง (ท่า) สติคน ๑ ใจ
กลัวไค่ถกนิตศีล เพินวาคิงคังกินก็แค่น คิงคังแลนกินนุน หวัง เป็นบุญก็
เยี่ยวไค่ เป็นมาปู เราชานมาทูนก็เพินคูแควน เรา เป็นแทน (แทน)
ก็ทวนจักไค่ เป็นคอง มหยอ ๕ คองกันคาย จักวาอันไค่สอนอันไค่ ก็หื้อเอา
ยายมาแตกเทียมค แล้ว เยียะพิจารณาไป เทอะ เพินวา เป็นทาวก็หื้อมี
แสนคา เป็นพระยาที่หื้อมีแสน คันทนาหื้อคันทนา กันหันที่ตาหื้อพิจารณา
ประยา (ปัญญา) ใญ่จาวนถิ หื้อรูทมิไทย (ภัย) ออย่า เยียะรายคนผู้ไม่
ก็อยากแควนแลนอยเหนือดินก็อยากหื้อไค่ให้ ผู้คนเฝ้าอยู่เหนือไม้ก็อยาก
หื้อไค่หัว ตัวงอยากไค่เคียด ตัวเขี่ยคอยากหื้อควย โทสพอชา (ชา)
หื้อใหม่ โทสพอใหม่ หื้อสอน โทสพอสอนให้หาย หากมีหลายประการ
ตาง ๆ จิงจักสว่าง เป็นคน เพินวาชานแสนก็หื้อคิงแสนชั้น ชุนหมื่นก็หื้อคิง
หมื่นชั้น จิงจักช่าเป็นไป เมืองไค่มีไพรฟ้าเต็มเมือง ช่าเล็กตาง
ประเทศจักมาบับเบียบกับไค่ มีลูกบ้านเต็มงามทูนกับคูแควนไค่ อุปมา
เป็นคังปุ่นเต็มกำ ไผ่จักหักกับไค่ คันทนา ปั้นเลนเดี้ยวทานหักเสียวยามไค่
ก็ไค่ พร่าเป็นคังอันและ ๑

ลักษณะร่ายใน "คำสอนพระยามังราย"

ร่ายใน "คำสอนพระยามังราย" มีลักษณะพิเศษที่น่าสนใจมาก ซึ่งถ้าเปรียบ
เทียบกับร่ายที่พบในวรรณคดีภาคกลาง จะทำให้เข้าใจลักษณะร่ายใน "คำสอนพระยา

มังราย" มากขึ้น นอกจากนี้ยังอาจได้ข้อสรุปเกี่ยวกับความเก่าแก่ของรายในเรื่องนี้ อีกด้วย

ราย เป็นคำประพันธ์ที่ยอมรับกันว่า เกิดขึ้นมาแล้ว อย่างน้อยที่สุดหลักฐานทางวรรณคดีลายลักษณ์ที่ เก่าแก่ที่สุดที่พอจะประมาณเวลาแต่งได้คือ "โองการแข่งน้ำ" ซึ่งปรากฏแล้วอย่างน้อยในปี พ.ศ. ๑๘๘๔ ก็แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทราย และโคลงห้า

ลักษณะของคำประพันธ์ประเภทรายที่ปรากฏในวรรณคดีต่าง ๆ ที่มีผู้ศึกษาแบ่งออกได้เป็นหลายประเภท คือรายโบราณ รายสุภาพ รายคั้น และรายยาว แบบแผนทั่วไปของราย คือรายบทหนึ่งจะมีกัวรรคก็ได้ แล้วแต่เนื้อความ มักจะมีตั้งแต่ ๕ วรรคขึ้นไป วรรคหนึ่งมักจะมี ๕ คำ แต่ไม่บังคับตายตัว อาจมีมากหรือน้อยกว่า ๕ คำก็ได้ แล้วแต่ความเหมาะสมของ เนื้อความ การสัมผัสให้เชื่อมวรรคต่อวรรค คือ คำสุดท้ายของวรรคหน้าสัมผัสไปยังคำที่ ๑ หรือ ๒ หรือ ๓ ของวรรคต่อไป จนกว่า

จิตร ภูมิศักดิ์ เสนอความเห็นว่ "โองการแข่งน้ำ" เกิดก่อนการสถาปนาอยุธยา ในปี พ.ศ. ๑๘๘๔ โดยเสนอว่าพระรามาริษีที่ ๑ ได้มีอำนาจและตั้งเมือง เป็นปึกแผ่นก่อนที่จะย้ายมาอยุธยา เพราะมีหลักฐานที่แสดงความรู้เรื่องมาก่อน เช่น กฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จ ตราในปี พ.ศ. ๑๘๘๖ หรือการยกทัพไปตีเมืองยโสธรปุระ ฉะนั้น อายุของ "โองการแข่งน้ำ" จึงอาจ เป็นไปได้ว่า จะเก่ากว่าปี พ.ศ. ๑๘๘๔ จิตร ภูมิศักดิ์. โองการแข่งน้ำและข้อคิดใหม่ในประวัติศาสตร์ไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดวงกมล, ๒๕๒๔), หน้า ๙ - ๒๒.

จะจบ โดยมากมักส่งไปยังคำที่ ๓ เพราะ เป็นคำที่ได้จังหวะไพเราะกว่าคำอื่น ถ้า
ในวรรคใดมีมากกว่า ๕ คำ ก็อาจจะรับสัมผัสทางออกไปได้แล้วแต่ความเหมาะสม
รายละเอียดประเภทยังมีลักษณะสำคัญที่แตกต่างกันออกไปดังนี้

ร้อยโบราณ วรรคหนึ่งมักมี ๕ คำ คำจบบทห้ามใช้คำที่มีรูปวรรณยุกต์ เอก
โท ตรีกำกับและไม่นิยมใช้คำตาย

ร้อยสุภาพ วรรคหนึ่งมักมี ๕ คำ จบบทด้วยโคลงสองสุภาพ

ร้อยคัน วรรคหนึ่งอาจมีจำนวนระหว่าง ๓ - ๔ คำ แต่ก็มีวรรคละ
๕ คำ จบบทด้วยบาทที่ ๓ และ ๔ ของโคลงสี่กัณ

ร้อยยาว วรรคหนึ่งมักมีจำนวนคำมาก ไม่จำกัดจำนวน ไม่บังคับแบบแผน
การจบบท และไม่เคร่งครัดเรื่องรูปวรรณยุกต์ในการจบ ๑

๓.๒.๑. พัฒนาการของคำประพันธ์ประเภทร้อย

ลักษณะสำคัญของร้อย คือมีการส่งสัมผัสจากคำสุดท้ายของวรรคแรกไปยัง
วรรคต่อไป เป็นเช่นนี้เรื่อย ๆ จนจบเนื้อความ ลักษณะการส่งสัมผัสแบบนี้ เป็น
กฎเกณฑ์แบบง่าย ๆ ซึ่งเมื่อพูดถึงลักษณะของภาษาไทยแล้ว การส่งสัมผัส เช่นนี้
มีอยู่ในภาษาพูดประจำวันของกลุ่มชนไทย ลักษณะสัมผัสที่ปรากฏอยู่ในภาษาพูดประจำวัน
นั้น อาจดูได้จากภาษิต ซึ่งเป็นถ้อยคำสำนวนที่กลุ่มชนไทยนิยมพูดกันมาแต่โบราณ
ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พระยาอุปทิศศิลปสาร. หลักภาษาไทย (อักษรวิธี วจิวิภาค

วากยสัมพันธ์ ฉันทลักษณ์) (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๔),

หน้า ๔๑๗ - ๔๒๑.

ชิงก็รา	ชาก็แรง
ชัว เจ็ดที	คี่ เจ็ดหน
ชักน้ำเขาลึก	ชักคู้เข้าบ้าน
คตหน้ามะพลับ	คับหลังตะโก
พุกไปสองไฟเบียด	นิงเสียดำลึงทอง
คนรักเทาผีหนึ่ง	คนซังเทาผีเสื่อ
คู้ข้างให้คู้หน้าหนาว	คู้สาวให้คู้หน้าร้อน
คตหัวคตหน้าประชา	มาขอขมาที่บ้าน

ฯลฯ

นอกจากนี้หลักฐานจากวรรณกรรมหลายลักษณะ เช่นศิลาจารึกหลักที่ ๑ ของสุโขทัยก็ปรากฏลักษณะสัมผัสคล้องจอง เช่นนี้บ้าง เช่น

ในน้ำมีปลา	ในนามีข้าว
เห็นข้าวทานบิครพิน	เห็นสินทานบิคร เคียด
คนเิกี่ข้างมาหา	พาเมืองมาสู่ ช่วยเหนื่อเพื่อกัน

จากตัวอย่างข้างต้น จะเห็นว่าภาษาไทยมีลักษณะ เป็นภาษาที่มีสัมผัสคล้องจองกัน การใช้ภาษาคคล้องจองเช่นนี้ก็ปรากฏในวรรณกรรมหลายลักษณะด้วย เช่นใน "ศิลาจารึกหลักที่ ๑"

กรมศิลปากร. เรื่องพระร่วง เทียวเมืองพระร่วง คำอ่านและคำแปล
จารึกสุโขทัย สุภาณีตพระร่วง ไตรภูมิพระร่วง (พระนคร : ศิลปาบรรณาคาร,
 ๒๕๐๔), หน้า ๓๓๔.

ทั้งในภาษิตและ "ศิลาจารึกหลักที่ ๑" ปีลักษณะการสัมผัส เป็นดังนี้คือ มี
การส่งสัมผัสจากคำสุดท้ายของวรรคแรกไปยังคำในวรรคต่อไป ดังนี้

๐๐๐๐๐ _____ ๐๐๐๐๐
พูดไปสองไพเบี้ย   หนึ่งเสี้ยวทำสิ่งทอง

และถ้ามีมากกว่า ๒ วรรค และแต่ละวรรค ส่งสัมผัสจากท้ายวรรคเชื่อมต่อกันไปเรื่อย ๆ ก็จะได้คำประพันธ์ที่มีจังหวะคล้องจอง ดังไพเราะ ดังนี้

๐๐๐๐๐   ๐๐๐๐๐   ๐๐๐๐๐...
คนใดช่างมาหา   พา เมืองมาสู่   ช่วย เหนือ เพื่อกูมัน...

ลักษณะสัมผัสคล้องจองที่ส่งจากท้ายวรรคแรกไปยังวรรคต่อไป ในคำพูดสำนวนภาษิตที่เป็นลักษณะพิเศษของภาษาไทย น่าจะเป็นร่องรอยของการเกิดคำประพันธ์ประเภทร้อย ฉันนั้น จึงอาจสันนิษฐานได้ว่า การก่อกำเนิดของร้อยฉันจะมีพื้นฐานมาจากการพูดจาคล้องจองกัน การสร้างคำประพันธ์แบบร้อย ฉันคือการให้คำสุดท้ายของวรรคหน้าส่งสัมผัสไปยังวรรคต่อไป เชื่อมต่อกันไปเรื่อย ๆ จึงเป็นการสร้างแบบแผนคำประพันธ์ที่ง่ายที่สุด

ร้อยฉันได้พัฒนาการเปลี่ยนแปลงแบบแผนมาโดยตลอด ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น ๓ ช่วงดังนี้

๓.๒.๑.๑ ร้อยฉันยุคต้น

ดังได้กล่าวแล้วว่า "โองการแข่งน้ำ" เป็นวรรณคดีที่แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทร้อย ฉัน ซึ่งมีหลักฐานแน่นอนว่า เก่าแก่ที่สุด ดังนั้น จึงสามารถดูลักษณะร้อยฉันที่เก่าแก่ได้จากวรรณคดีเรื่องนี้

ลักษณะร้อยฉันใน "โองการแข่งน้ำ"

มาหน้าหนบก ตกนอกซอกฟ้าแมน แคนฟ้าตั้งฟ้าต่อ หล่อหลวง
 เต่า ทั้งเหงาภคพนัสสัค ศรีพรหมรักษ์ ยักษุมาร หลายบ้านหลายทา
 อวนมีหานี้เหว เร่วยิ่งลมฟ้า หนาเทาแดง แรงเกี้ยวเอาขวัญ ครันมา
 ถึงกับเสียงเย็บระแรงระแรง แ่งขาวยีนเย็บระวางระวาง รวง
 ซางจับปากเย็บจะเจี้ยวจะเจี้ยว เขี้ยวสระคาน, อานมลิ้นเย็บละดาบ
 คุะลามุ ทราบมีในฟ้าในดิน บินมา เย็บพะพลุงพะพลุง จุงมาสูบเอา เขาชู
 นชื้อ ชื้อใครใจคค ชนดเก็ยจกาย หวายกะทูปากพิศ...

โครงการแข่งนำมีรายอยู่ทั้งหมด ๗ บท รวม ๑๒๔ วรรค จำนวนคำในวรรคๆ
 หนึ่งมีระหว่าง ๓ - ๑๐ คำ จะพบว่า วรรคที่มี ๕ คำ มีจำนวนมากที่สุด คือ ๔๖ วรรค
 วรรคที่มี ๓ คำมีจำนวนรองลงมา คือ ๒๗ วรรค วรรคที่มี ๑๐ คำมีน้อยที่สุด คือมี
 ๑ วรรค

จำนวนคำในวรรคทั้งหมดได้แสดงไว้ในตารางต่อไปนี้

	๕	๓	๔	๖	๗	๘	๙	๑๐	รวม
จำนวนคำต่อวรรค	๕	๓	๔	๖	๗	๘	๙	๑๐	
จำนวนวรรค	๔๖	๒๗	๒๔	๑๔	๗	๕	๒	๑	๑๒๔

จะเห็นว่า จำนวนคำในแต่ละวรรค มีความแตกต่างกันมาก คือมีตั้งแต่ ๓ - ๑๐
 คำ และวรรคที่มีจำนวนน้อยกว่า ๕ คำ คือวรรคที่มีจำนวนคำ ๓ และ ๔ คำ ก็มีจำนวน

รวมกันถึง ๕๑ วรรค ข้อนำสัง เกตคือ วรรคที่มีจำนวนคำที่แตกต่างกันมากนี้ จะสลับ
 กับไปโดยตลอด เช่นวรรคแรกมี ๓ คำ วรรคต่อมาอาจมีจำนวนมากถึง ๘ - ๘ คำ
 และต่อด้วยวรรคที่มี ๓ คำอีก ดังตัวอย่างต่อไปนี้

หักกิ่งฆ่า อาจถอนด้วยฤทธาภาพ บาบเบียนคน พนธพวง
 พ้องญาติกามาไสร ไชวใจจอก...

รางซางจูปากเย็บจะเจียวจะเจียว เขียวสุระคานู อานมลิน
 เย็บละลานละลาม ทรายมีในน้ำในดิน บินมาเย็บพะพลุงพะพลุง จุงมาสูบ
 เอาเขาณูบชื่อ ชื่อใครใจคด ขบถเกียจกาย หวายกะทุฟาคฟัด...

ความแตกต่างของจำนวนคำในแต่ละวรรค ทำให้จังหวะในการอ่านสั้นบ้าง
 ยาวบ้างไม่สม่ำเสมอ มีลักษณะกระชั้น ซึ่งลักษณะเช่นนี้จะไม่พบในร้อยยุดหลัง ๆ

ลักษณะสัมผัสของ "โองการแข่งน้ำ" ก่อนข้างสม่ำเสมอ คือมีสัมผัสทุกวรรค
 ข้อนำสัง เกตคือ ส่วนใหญ่มักจะส่งสัมผัสไปยังคำที่ ๑ ของวรรคต่อไป อีกส่วนหนึ่งส่ง
 สัมผัสไปยังคำที่ ๒ แต่ที่ส่งสัมผัสไปยังคำที่ ๓ มีน้อยมากผิดกับร้อยเรื่องอื่น ๆ ลักษณะ
 การส่งสัมผัสไปยังคำที่ ๑ ของวรรคต่อไปนี้ ทำให้จังหวะการอ่านร้อยใน "โองการ
 แข่งน้ำ" มีลักษณะกระชั้นยิ่งขึ้น เหมาะสมกับเนื้อหาที่เกี่ยวกับการสาปแข่ง เช่น

๐ โอมปร เมศรวาย ผายผาหลวงอคร้าว ท้าวเสด็จเหนือรว เผือก เอาเงือก
เกี่ยวข้าง อังกัจันทรเป็นป็น ทรงอินทรชญา สามตาพระแพรง แกวง
เพชรกลา ชาพิฆนจัฏโร^๓

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๐.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘๘.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘๓.

ร่ายบทที่ ๕ ... ตายคำหน้ายังกิน อรินทร์หยาบหลาบหล้า ไครกวินเชื้อแท้
ผ่านฟ้า ป่าวอวยพรา^๑

ร่ายบทที่ ๖ ... ศรีสินทรบรมมหา จักรพรรดิศรราช เรื่อยหล้า สุขผ่านฟ้า
เบิกสมบุญ พอสบุญ^๒

จะเห็นว่า ร่ายบทที่ ๑, ๒ และ ๔ จะจบบท เมื่อจบความโดยไม่มีแบบแผน
การจบบทแต่อย่างใด แต่ร่ายบทที่ ๓, ๕ และ ๖ ลักษณะการจบบทแปลกออกไป
กล่าวคือ สามารถรศสุดท้ายมีสัมผัสแบบร่ายสุภาพ คือจบด้วยโคลงสองสุภาพ^๓ เพียง
แต่ลักษณะวรรคยุกไม่เป็นที่ไปตามโคลงสองสุภาพเท่านั้น และในร่ายบทที่ ๕ และ ๖
วรรคสุดท้าย มี ๓ คำ แทนที่จะเป็น ๔ คำ ในร่ายบทที่ ๖ มีวรรคเพิ่มขึ้นมา ๒ วรรค ๆ
ละ ๓ คำ

ความเก่าแก่ของร่ายใน "โองการแข่งน้ำ" พอจะเป็นตัวแทนให้เห็นลักษณะ
ของร่ายในยุคแรก ๆ ได้ว่า รายน่าจะเป็นคำประพันธ์ที่พัฒนามาจากวิธีพูดคล้องจอง
กันในภาษาไทย คือการส่งสัมผัสจากคำสุดท้ายของวรรคแรกไปยังคำในวรรคต่อไป
ร่ายจึง เป็นการสร้างคำประพันธ์แบบงายที่สุด คือให้การส่งสัมผัสดังกล่าว เชื่อมต่อ
ระหว่างหลาย ๆ วรรคไปจนจบความ ลักษณะของร่ายในยุคแรก ๆ คงจะเน้นที่เนื้อความ

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔๑.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ แบบแผนการจบบทด้วยโคลงสองสุภาพมีดังนี้

๐๐๐๐๐ (โคลงสองสุภาพ) ๐๐๐๐๐ ๐๐๐๐๐ ๐๐๐๐ (๐๐)

ฉะนั้น จึงไม่มีการกำหนดจำนวนคำในแต่ละวรรคว่าควรจะมีวรรคละกี่คำ ทำให้จำนวนคำในแต่ละวรรคมีความแตกต่างกันมาก ซึ่งมีผลต่อจังหวะในการอ่าน คำให้การสมัยสื เชื่อมแต่ละวรรคใน "โองการแข่งน้ำ" มีสมาธิเสมอ ส่วนการจบบท ในชั้นต้นคงจะ จบบทเพื่อจบความโดยไม่มีแบบแผนการจบบทใด ๆ แต่ก็พบว่า เริ่มมีการพัฒนาโดย ประดิษฐ์ให้มีแบบแผนการจบบทมีให้จบอย่างห้วน ๆ โดยแต่ละบทให้มีการสัมผัสในตอนจบแบบโคลงสองสุภาพ แต่ยังไม่มีการกำหนดวรรคบุกศกัมแบบโคลงสองสุภาพ เท่านั้น ซึ่งในยุคต่อมา แบบแผนการจบบทจะพัฒนาขึ้น

๓.๒.๑.๒ รายยุคที่ ๒ : ยุคหัวเลี้ยวหัวต่อ

วรรคที่สัมผัสยอชยาที่แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทรายหลัง "โองการแข่งน้ำ" มีลักษณะบางประการที่แตกต่างจากรายใน "โองการแข่งน้ำ" คือมีการพัฒนามากขึ้น จึงจัดให้รายในช่วงนี้อยู่ในยุคที่ ๒

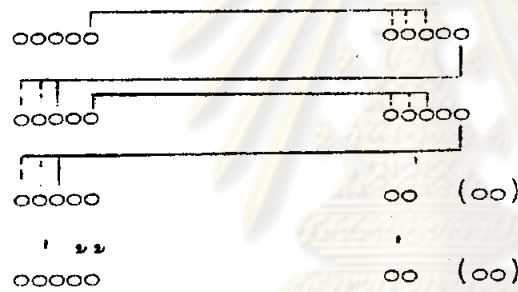
ลักษณะที่พัฒนาของรายยุคที่ ๒ นี้ที่สำคัญคือ การจบบท ซึ่งปรากฏทั้งรายที่จบบทแบบ "โองการแข่งน้ำ" คือจบบทเมื่อจบความโดยไม่มีแบบแผนการจบ และแบบที่มีการจบอย่างมีแบบแผน คือจบด้วยโคลงสองสุภาพ ที่เรียกกันว่ารายสุภาพ และจบด้วยบาทที่ ๓ และบาทที่ ๔ ของโคลงสี่กัณฑ์ ที่เรียกว่ารายคั่น

การที่กล่าวว่าเป็น "ยุคหัวเลี้ยวหัวต่อ" ก็เพราะ การจบบทอย่างมีแบบแผนนี้ คงจะ เพิ่งมีการกำหนดขึ้นมา อันเป็นความพยายามที่จะไม่ให้รายจบอย่างห้วน ๆ แต่ให้มีแบบแผนการจบ เพื่อให้ไพเราะมากขึ้น และในขณะเดียวกัน ก็ปรากฏรายที่จบอย่างไม่มีแบบแผนอยู่ในวรรคที่ เล่มเดียวกันด้วย ลักษณะดังกล่าวจึงอาจสันนิษฐานได้ว่า การกำหนดแบบแผนการจบ เพิ่ง เริ่มคิดค้นขึ้นมา การจบบทในวรรคที่ เล่มเดียวกันหรือที่ร่วมสมัยกัน จึงยังไม่เป็นแบบแผนเดียวกัน

ในวรรณคดีเรื่อง "ลิลิตยวนพ่าย" ซึ่งสันนิษฐานว่าแต่งในราวสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ หรือหลังจากสมัยนี้เล็กน้อย^๑ ปรากฏว่าอยู่ ๒ บท บทแรกเป็นบทประณามพจนดังนี้

... ค่างกรรมาตรี หักรสานค ประหารทุกชีให้เกษม ชยเกษตร
ให้เกษมเปรมใจราษฎร ก่าจรยศโยค คิลกโลกยอาศรม ชยชย
นฤ เบนทราทรง เกช ฤกลงดินฟ้าฟุ้งข้าวชจร^๒

เทียบกับแผนผังรายคันดังนี้

หากแยก ๒ วรรคสุดท้ายของรายบทแรกใน "ลิลิตยวนพ่าย" ออกเป็น ๔ วรรค ก็จะได้การจบบทแบบรายคันข้างคันดังนี้

... ชยเกษตรให้เกษม   เปรมใจราษฎร
ก่าจรยศโยค   คิลกโลกยอาศรม
ชยชยนฤ เบนทรา   ทรง เกช
ฤกลงดินฟ้าฟุ้ง   ข้าวชจร

^๑ ลลิตนา สิริเจริญ. คู่มือลิลิตยวนพ่าย. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อักษรวิทยา, ๒๕๑๘), หน้า ๑.

^๒ กรมศิลปากร. ลิลิตยวนพ่าย พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๑๓), หน้า ๑.

ดังนั้น จะเห็นว่า ราชบทแรกใน "ลิลิตยวนพ่าย" มีแบบแผนตามราชบทอื่น คือ จบด้วยบาทที่ ๓ และบาทที่ ๔ ของโคลงสี่สุภาพ เพียงแต่มีการแบ่งวรรคไม่ชัดเจนเท่านั้น

ในราชบทที่ ๒ จบตามแผนผังของราชสุภาพดังนี้

... เสด็จ เหนือประจักษ์กคุณุสร

คชอมรสติคย์เอราวรรณ

ครรรไลยยังนกรคู้ฟ้า

ถวัลยวิญญานเหล่า

แหล่งเพ็ญมีกบุญ ทานนาฯ^๑

ฉะนั้น ราชบทใน "ลิลิตยวนพ่าย" จึงจบตามแบบแผน คือบทแรกจบบทด้วย ๒ บาทสุดท้ายของโคลงสี่สุภาพและบทที่ ๒ จบด้วยโคลงสองสุภาพ

ใน "ลิลิตพระลอ" ซึ่งสันนิษฐานว่า เขียนในราว พ.ศ. ๑๙๕๑-๒๐๒๒^๒ ปรากฏคำประพันธ์ประเภทราชบทจำนวนมาก ข้อน่าสังเกตคือ ราชบทส่วนใหญ่เป็นราชสุภาพ คือจบด้วยโคลงสองสุภาพ แต่มีหลายบทที่ไม่เป็นไปตามแบบแผน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- ๑. วรรคสุดท้ายที่จบด้วยโคลงสองสุภาพ แทนที่จะมี ๔ คำ กลับมี ๕ คำ

เช่น

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๕.

^๒ กรมศิลปากร. ลิลิตพระลอ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๖), หน้า ๓.

...กับพระศพนัศริย์ หันเมื่อเมืองท่านไท่ ครั้นพระศพเข้าได้
ลั่นเชื่อนให้หับทวาร ท่านนาฯ ๑

...พรุ่งนี้เข้า เชื้อ เชียวมา สองนางลาหมอเฒ่า ไปบอกแก่สองเจ้า
สองอ่อนท้าวยีนคี ยิงนาฯ ๒

...ของกินสรรพอาหาร ตระการแก้มเหล่าชาว แต่งไว้รับปู่เจ้า
ว่าแต่งไว้รับขวัญฯ ๓

...ศักรเมือง เร่งบ่ามัด หึงจอมณัศริย์แก่นไท่ ถนอมบาทบงกชไว้
เหมือนเมื่อ เทียรกยุงฯ ๔

เป็นต้น

๒. จบด้วยโคลงสองสุภาพ แล้วยังต่อไปอีกวรรคหนึ่ง เช่น

...ทุกประการนาฎพิลาป สองมือทาบค็อกให้ ใครจักช่วยเจ้าได้
ลูกแก้วกับคน แม่เฮย จอมใจแม่ฮาฯ ๕

๓. จบแบบร้อยโบราณ คือไปจบด้วยโคลงสองสุภาพ และขาดสัมผัส

เชื่อมระหว่างวรรค เช่น

....กูปาลเจ้าจงจำ ตามคำแม่โอวาท พอสुकสวาทแก่แม่เฮย
จงสวัสดิ์แก่เจ้า เทอญ

๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔.

๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒.

๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐.

๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗.

๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕.

๔. จมค้ำยโคลงสองสุภาพ แคว่วรรณยุกต์ไม่เป็นไปตามแบบแผนเช่น
 ... จักให้เสร็จโดยขมวน กุจักยวรรยาตร เต่า ในวันพรุ่งนี้เช้า แต่งตั้ง
 เตรียมพลัน^๑
 ... ใจ เมื่อข้าขึ้นชม คุจพระคนกลมเจ้าช่าง มาอิงอ่อนอ้อมข้าง
 สองอยู่เกล้าแก่ตา พี่^๒

ใน "กำสรวลโคลงสั้น" ปรากฏรายชื่ออีกประเภทหนึ่ง คือรายคัน แบบแผนการ
 จมบทคือ จมค้ำยบาทที่ ๓ และ ๔ ของโคลงสี่คัน แต่บาทที่ ๓ แทนที่จะมี ๕ คำก็เหลือ
 เพียง ๓ คำดังนี้

ศรีลลิตวิวิธขบวร นครควรชั ไกรพรัหรงงสรรค สุวรรคแต่งแต้ม
 แยมพื้นแผนพสุธา มหาคิลภพนพรัตนราชธานี นูริยรมยเมืองมิง แลวแฮ
 รา เมศไททาวตงง แต่งเอง^๓

ส่วนท้ายแยก เป็นในรูปของโคลงสี่คันได้ดังนี้

.....
 นูริยรมย เมืองมิง แลวแฮ
 รา เมศไททาวตงง แต่งเอง^๔

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๗.

^๓ ลลิตนา ศิริเจริญ. คู่มือกำสรวลศรีปราชญ์ (กรุงเทพฯ : คุรุสภา, ๒๕๑๕), หน้า ๑.

^๔ พระยาอุปกิตศิลปสาร, หลักภาษาไทย, หน้า ๘๒๒.

จะเห็นว่า วรรคแรกบาทที่ ๓ มี ๓ คำคือ "บุรีบรมย"

ข้อนำสัง เกตคือ จินตคามณี ฉบับพระโหราธิบดี ซึ่งแต่งในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ไม่ปรากฏการอธิบายวิธีการแต่งรายละเอียด แต่มีบทประณามพจน์ในตอนต้นเรื่องที่แต่งด้วยร้อย ซึ่งมีลักษณะแบบร้อยโบราณดังนี้

"ศรีลัทธินิวิธบวร กรประนต ทศนัษประนม บรมไตรโลกยมโกลี
ศรีบรมไตรรัตน... โปรคแปลง เอาอย่า เคียน ข้อขำ เขียนตามฉบับ
อาทิศัพท์อักษร กงงนี้"^๑

นำสัง เกตว่าจินตคามณี ซึ่งเป็นแบบเรียนที่อธิบายการแต่งคำประพันธ์ต่าง ๆ ไว้มากมายชนิด และยังไต่ยกตัวอย่างโคลงสี่สุภาพที่เป็นแบบฉบับใน "ลิลิตพระลอ" มาประกอบด้วย กลับไม่ยกตัวอย่างร้อยคำและร้อยสุภาพที่ปรากฏแบบแผนแล้วในสมัยนั้น

ในจำนวนจำนวนคำในแต่ละวรรคของร้อยในยุคนั้น ก็ปรากฏว่าวรรคก็บางเล่ม เช่น "ลิลิตยวนพ่าย" ยังมีความแตกต่างของจำนวนคำในแต่ละวรรคอยู่มาก ตั้งแต่ ๓ คำ ถึง ๑๓ คำ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ฉายฉัพพิชรุงงี พยงูรพิทรูญ จันทรโกฏิ โขคิสหรรสัชชวาล
วิศาลแสงรุงเรา เทาหกทองฟ้า หลาสีสบ คารนทุมณฑล สรณากิวนทน
ลัทธรรมาคม อุกัมภาวันทอรรฆวารยาภิวาท อาทียุคชุกเช็ญ...^๒

^๑ กรมศิลปากร. จินตคามณี เล่ม ๑ - ๒ กับบันทึกเรื่องหนังสือจินตคามณี และจินตคามณีฉบับพระเจ้าบรมโกศ, (พระนคร : ศิลปบรรณาการ, ๒๕๐๘), หน้า ๑.

^๒ กรมศิลปากร. ลิลิตยวนพ่าย, หน้า ๑.

ส่วนใน "ลิลิตพระลอ" นั้น จำนวนคำในแต่ละวรรคค่อนข้างสม่ำเสมอ
คืออยู่ในระหว่าง ๕ - ๗ คำ

รายในยุคที่ ๒ หรือยุคหัวเลี้ยวหัวต่อก็คือ รายที่เริ่มมีการพัฒนาแบบแผนให้
ไพเราะมากขึ้น ที่สำคัญและเห็นการเปลี่ยนแปลงใกล้ชิดเจม คือการพัฒนาแบบแผนการ
จบบท โดยให้จบด้วยโคลงสองสุภาพ เรียกว่า รายสุภาพและจบด้วยบาทที่ ๓ และ ๔
ของโคลงสี่กั๊ก เรียกว่ารายกั๊ก และแบบแผนนี้คง เพิ่งจะเริ่มมี จึงยังไม่นิยมใช้
อย่างแพร่หลาย เพราะฉะนั้น ในวรรณคดีที่มีคำประพันธ์ประเภทรายจึงมีทั้งรายที่
ไม่มีแบบแผนการจบบท กับรายที่มีแบบแผนการจบบทปะปนในเล่มเดียวกัน หรือที่รวม
สมัยกัน ยกตัวอย่าง เช่น "ลิลิตพระลอ" นอกจากนี้ตามจำนวนคำจะพบลักษณะที่ปะปน
เช่นกัน เช่นใน "ลิลิตยวนพ่าย" พบว่า จำนวนคำในแต่ละวรรคยังมีความแตกต่างกัน
อยู่ในขณะที่ "ลิลิตพระลอ" มีจำนวนคำในแต่ละวรรคค่อนข้างสม่ำเสมอ คืออยู่ใน
ระหว่าง ๕ - ๗ คำ ซึ่งอาจสรุปได้ว่า รายในยุคนั้นยังเป็นรายที่เน้นเนื้อความมากกว่า
เน้นความเป็นระเบียบของแบบแผน

ในสมัยอยุธยา ได้ปรากฏคำประพันธ์ประเภทรายยาวขึ้น เช่นมหาชาติ
คำหลวง และภาพัฒมหาชาติ ลักษณะรายยาว คือจำนวนคำในแต่ละวรรค จะมีตั้งแต่
๗ - ๑๔ คำหรือมากกว่านั้น และการจบบทเป็นแบบรายโบราณ คือไม่มีแบบแผนการ
จบบทแต่อย่างใด ความแตกต่างระหว่างรายยาวและรายโบราณน่าจะเป็นเพราะ
รายยาวใช้แต่งเรื่องเกี่ยวกับศาสนา ซึ่งต้องอาศัยการบรรยายเพื่อให้เห็นภาพและ
ก่อให้เกิดความเชื่อถือศรัทธา ฉะนั้น วรรณกรรมที่ใช้รายยาวส่วนใหญ่มักมีจำนวน
คำในแต่ละวรรคมาก

รายยาวจะมีพัฒนาการมาอย่างไร และเกิดขึ้นในช่วงไหนไม่อาจระบุได้
แน่นอน เพราะมีแบบแผนน้อยมาก เช่นเดียวกับรายในยุคที่ ๑ แต่กลับพบวรรณคดีที่
แต่งด้วยรายยาวในช่วงเดียวกับรายยุคที่ ๒ อาจเป็นไปได้ว่ารายยาวอาจเป็นราย

ที่เกิดขึ้นช่วงยุคที่ ๑ แต่ไม่มีหลักฐานเหลืออยู่ หรืออาจเกิดในช่วงยุคที่ ๒ ก็ได้เช่นกัน

๓.๒.๑.๓ รายยุคที่ ๓ : พัฒนาการขั้นสูงสุด

อาจกล่าวได้ว่า วรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ที่ปรากฏแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทร่ายนั้นแสดงให้เห็นว่า ร่ายได้พัฒนามาถึงจุดที่ไพเราะที่สุด และเป็นระเบียบแบบแผนที่สุดแล้ว โดยดูจากรายในงานของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ที่แต่งในสมัยรัชกาลที่ ๑ ได้แก่ลิลิตพยุหยาตราเพชรพวง และลิลิตตะเลงพ่าย ซึ่งทรงนิพนธ์โดยกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส

ลักษณะของรายในยุคที่ ๓ อาจสรุปได้ดังนี้

๑. จำนวนคำในแต่ละวรรคอยู่ระหว่าง ๕ - ๗ คำ สม่่าเสมอโดยตลอด ส่วนใหญ่จะมีวรรคละ ๕ คำ ไม่ปรากฏจำนวนคำในวรรคที่น้อยกว่า ๕ คำหรือมากกว่า ๗ คำเลย

๒. การสัมผัสสม่ำเสมอ ไม่มีตอนใดที่ขาดสัมผัสระหว่างวรรค

๓. การจบบท จบอย่างมีแบบแผนทุกบท คือจบอย่างร่ายสุภาพ และรายคั้น แต่วรรคยุคในรายบางบทไม่ตรงตามแบบแผน เช่นรายในลิลิตพยุหยาตราเพชรพวง แต่ใน "ลิลิตตะเลงพ่าย" นั้น เอกโทฎกต้องตามแบบแผนทุกประการ

แม้ว่ารายใน "ลิลิตพยุหยาตราเพชรพวง" จะใช้วรรคยุคบ้างตอนไม่เป็นไปตามแบบแผนก็ตาม แต่จะเห็นได้ว่า รายในยุคที่ ๓ มีความสม่ำเสมอและความเป็นระเบียบของแบบแผนฉันทลักษณ์มากกว่าในยุคที่ ๒ ทั้งด้านจำนวนคำ สัมผัสและการจบบท ซึ่งต่อมาจะเป็นแบบอย่างแก่วีรบุรุษหลังที่ขึง เกรงครัตติในระเบียบแบบแผนของร่ายมากยิ่งขึ้น

"ลิลิตพยุหยาตราเพชรพวง" มีราย ๑ บทในตอนต้นของเรื่องดังนี้

ศรีสิทธิวิจิตร บวรศรีอยุธยา อภิลักษณ์ พงษ์พำ จมแหล่งหล้า
 ภาพระยศ เกียรติปรากฏทั่วดาว ทุกไทท้าวพำนัก เจกเหล็กโลกมั่งเมื่อง
 เปรมใจ เมืองมิ่งเย็น เป็นมงคลจักรภาพ พิศาลสุขสมบูรณ์ ปูนแบบมา
 รังสฤษดิ์ เพื่อพิตรเจ้าข้าง ยศยิ่งยศภุชงค์ อาจให้ฟังเสียงฯ

ในร่ายบทนี้ วรรคที่ ๓ ก่อนจบ คำที่สี่ต้อง เป็นรูปวรรณยุกต์เอก แต่กลับ
 เป็นรูปวรรณยุกต์โท คือ "เจ้า"

ส่วน "ลิลิตตะเลงพ่าย" เป็นวรรณคดีที่แต่งถวายราชภาพที่มีฉันทลักษณ์ตรง
 ตามแบบแผนทุกประการ ตัวอย่างของราชภาพใน "ลิลิตตะเลงพ่าย" มีดังนี้

หนักหฤทัยทวนพลาง ทางคำนึงนวลสมร จนจันทรคัลอยเคลื่อน
 คาราว เลื่อนลับเมฆ แสงสุพรรณเจกฉานฉาย พรายหิรัญเรือราง พลางซีให้
 เเคินทวยหาญ ออกจากกาญจนบุรี ภิรัชพลคลาคลาบาย ยามยามความมรรคา
 คลาพทพลาทางชม พนมพนัสแนวเนิน เถินแถวเดือนเชือนเขา พฤษษา
 เนา เนื่องันต์ คุเจกฉันเจกฉัตร ระคัมโบเขียวเหลือง เนื่องผดนม
 แกมคอก ออกเป็นพวงเป็นพู่ อยู่ประมคตาเปรมใจ ไหวอรุชธานสัน หวันอรุ
 ทานราว ถวิลถึงองค์อนทาว ที่รางฤาถีน สมเอย^๒

^๑ วัชร รมะนันท์. ลิลิตและนิราศ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์
 ๒๕๑๗), หน้า ๗๒.

^๒ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. ตะเลงพ่าย
 (แบบเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 คุรุสภา, ๒๕๕๕), หน้า ๔๔.

เท่าที่กล่าวมานี้ อาจสรุปได้ว่า รายมีใช้คำประพันธ์ที่มีการวางแบบแผนเป็นระเบียบมาตั้งแต่ต้น แต่ได้มีพัฒนาการมาโดยตลอด คำประพันธ์ประเภทร้อยเกิดขึ้นมาอย่างไรยังไม่มีหลักฐานแน่ชัด แต่อาจสันนิษฐานได้ว่า น่าจะมีพื้นฐานมาจากการพูดจาคล้องจองกันของภาษาไทย คำประพันธ์ประเภทร้อยแสดงถึงลักษณะการสร้างคำประพันธ์แบบง่ายที่สุด โดยการให้คำสุดท้ายของวรรคหน้าส่งสัมผัสไปยังวรรคต่อไป จนจบเนื้อความ

คำนวณจำนวนคำในแต่ละวรรคของร้อย เริ่มพัฒนาจากจำนวนคำที่ไม่จำกัดในแต่ละวรรค คือตั้งแต่ ๓ - ๑๐ คำ แล้วแต่เพื่อความที่ควักต้องการแสดง ทำให้มีผลต่อจังหวะของการอ่าน และแสดงถึงว่าร้อยในช่วงนี้ เน้นที่ความมาก แล้วพัฒนาเป็นร้อยที่มีจำนวนคำคงที่มากขึ้นในยุคที่ ๒ คือระหว่าง ๕ - ๗ คำ แต่ก็ยังมีร้อยบางส่วนบาง เรื่องที่จำนวนคำไม่แน่นอน ในร้อยยุคที่ ๓ จำนวนคำสม่ำเสมอคงที่โดยตลอด ทำให้จังหวะการอ่านราบรื่นมากขึ้น ในค่านการสัมผัสนั้นไม่อาจเห็นพัฒนาการได้ชัดเจน เพราะสัมผัสในร้อยทั้ง ๓ ยุคสม่ำเสมอ ที่น่าสนใจคือ การจบบทซึ่งแสดงให้เห็นพัฒนาการของร้อยอย่างเด่นชัด ใน "โองการแช่งน้ำ" ซึ่งเป็นตัวแทนของร้อยยุคแรก ๆ แสดงให้เห็นร่องรอยของการจบบทแบบ "ห้วน ๆ" คือจบบทเมื่อจบความ ไม่มีแบบแผน แต่บางส่วนก็เริ่มมีความพยายามทำให้การจบบทมีแบบแผน ซึ่งจะทำให้ไพเราะมากขึ้น โดยในตอนจบเปลี่ยนสัมผัสจากคำสุดท้ายของวรรคหน้าไปยังคำแรก ๆ ของวรรคต่อไป ไปเป็นส่งสัมผัสไปยังคำสุดท้ายของวรรคต่อไป ซึ่งเป็นการสัมผัสแบบโคลงสองสุภาพ เพียงแต่ยังไม่สร้างแบบแผนบังคับวรรคยุคเท่านั้น ในยุคที่ ๒ การสร้างแบบแผนการจบเริ่มชัดเจนขึ้น คือมีแบบแผนการจบ ๒ แบบ ได้แก่จบด้วยโคลงสองสุภาพ และจบด้วยบาทที่ ๓ และ ๔ ของโคลง ๔ คั้น แต่คงเป็นการเริ่มเปลี่ยนแปลงลักษณะการจบบท เพราะมีร้อยจำนวนมากที่เฝ้าติดตามแบบแผนดังกล่าว แบบแผนการจบนี้จะพัฒนาในยุคที่ ๓ ที่มีการจบบทสม่ำเสมอแทบทุกบททุกเรื่อง รวมทั้ง เกรงครกึในแบบแผนทุกค่านมากขึ้น ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าในยุคที่ ๓ นี้ ร้อยได้พัฒนามาถึงจุดที่ไพเราะที่สุด และกวีสมัยหลังก็ได้ยึดถือการแต่งร้อยตามแบบแผนอย่างเคร่งครัด

๓.๒.๒ รายใน "คำสอนพระยามังราย"

การศึกษาพัฒนาการของรายดังกล่าว ทำให้เข้าใจลักษณะความเป็นมาของคำประพันธ์ประเภทรายในวรรณคดีของชุมชนแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งจะได้นำมาเปรียบเทียบกับลักษณะรายใน "คำสอนพระยามังราย" อันอาจทำให้เข้าใจถึงความเก่าแก่ของรายใน "คำสอนพระยามังราย" โดยอาจเปรียบเทียบได้ว่ามีลักษณะตรงกับรายในยุคสมัยใดของชุมชนแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ทั้งนี้โดยเริ่มจากความเชื่อว่าคำประพันธ์รูปแบบต่าง ๆ มีการถ่ายเทแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชน เช่นเดียวกับวัฒนธรรมรูปแบบอื่น ๆ

ลักษณะรายใน "คำสอนพระยามังราย" เป็นดังนี้

๓.๒.๒.๑ จำนวนคำในแต่ละวรรค

"คำสอนพระยามังราย" มีจำนวนรายทั้งหมด ๔๓๔ วรรค แต่ละวรรคมีจำนวนคำตั้งแต่ ๓ - ๑๕ คำ วรรคที่มีจำนวน ๕ คำมีมากที่สุด คือมีทั้งหมด ๑๕๓ วรรค รองลงมาคือ วรรคละ ๗ คำ มี ๔๐ วรรค วรรคละ ๖ คำ มีจำนวน ๒๗ วรรค ส่วน

ต้นฉบับ "คำสอนพระยามังราย" มีวิธีการเขียนติดต่อกันไปโดยไม่มีการเว้นวรรคหรือย่อหน้า อันเป็นวิธีการเขียนทั่วไปของโบราณหรือสมุคชอย ส่วนในฉบับปริวรรคที่มีการเว้นวรรคหรือย่อหน้า เป็นการจัดรูปใหม่เพื่อสะดวกในการอ่าน ในที่นี้การแบ่งวรรคเป็นการแบ่งตามความเข้าใจของผู้วิจัย โดยแบ่งตามสัมผัส จังหวะ และเนื้อความ เช่น คำใดที่ส่งสัมผัสไปยังคำต่อไปได้ ถือว่าคำนั้นเป็นคำสุดท้ายของวรรค ในกรณีที่ไม่มีสัมผัสระหว่างวรรค แต่ฟังดูจบความก็ถือว่าเป็นวรรค

วรรคที่มีจำนวนคำ ๑๔ และ ๑๕ คำ มีน้อยที่สุด คือมีอย่างละ ๑ วรรค จำนวนคำในแต่ละวรรคได้แสดงไว้ในตารางต่อไปนี้

	รวม												
จำนวนคำในแต่ละวรรค	๕	๗	๖	๘	๙	๘	๑๐	๑๑	๓	๑๒	๑๔	๑๕	
จำนวนวรรค	๑๕๓	๘๐	๖๗	๘๘	๓๓	๒๖	๑๐	๘	๗	๘	๑	๑	๔๓๘

จากตารางข้างต้น แม้ว่ารายที่มีจำนวนคำในวรรคน้อยหรือมากที่สุด เช่น ๓ คำ หรือ ๑๒ และ ๑๔ คำ จะมีจำนวนไม่มากนัก แต่ก็ยังปรากฏความแตกต่างของจำนวนคำในแต่ละวรรคอยู่ ซึ่งเมื่ออ่านแล้วจะเกิดจังหวะไม่ราบรื่น

จำนวนคำที่แตกต่างกันในแต่ละวรรคใน "คำสอนพระยามังราย" มีลักษณะคล้ายคลึงกับ "โองการแช่งน้ำ" ซึ่งแสดงให้เห็นลักษณะ ๒ ประการคือ กฎเกณฑ์ของรายยังไม่พัฒนา และรายในขณะนี้เน้นที่ความมากกว่าความเป็นระเบียบของจำนวนคำ

ตัวอย่างรายใน "คำสอนพระยามังราย"

บทถวญ ๑ ผู้ใดได้เป็นขุนอำมาตย์ ก็อย่าอาจว่ากูนี้แก่นมีสัก (ศักดิ์) อยวากันหลวกเหลือทวน อยวากันผานคำจา อยวากันตา กูนี้มีคง อยวากันกูนี้มีคอก อยวากันแจงซูประการ อยวากันกลาหาญ บมีโยเลิศล้ำ บหากนำทวนตีเยียวไต หาโยบหาไกลูกก็เยียวไตหาไกล หัน ทานไรก็อยากแควน เมื่อเราแค้นก็ยังจักหาเอา ทานบรูก็เพินหากจักหัน เรวยป็นทานก็มีใจเก็ยกลา หมูบชา (ฆา) หมาบชบ กบบรอง งูก็บ

ข้างถิ่น ลมพัดคุบไม้กับไหว เสือลุ่มนุ่เสี่ยลาย จวบคายนก็เสี่ยชื่อผู้
หากยังมี จักวาคีก็เขี้ยวขำรายกา เกว เลาชะและ^๑

๓.๒.๒.๒ สัมผัส ารยส่วนใหญใน "คำสอนพระยามังราย" มีสัมผัส และ
เช่นเดียวกับรายทั่วไป คือคำสุดท้ายของวรรคหน้าส่งสัมผัสไปยังคำในวรรคต่อไป
และ เนื่องจากจำนวนคำในแต่ละวรรคมีจำนวนมากบ้างน้อยบ้างโดยตลอด การ
สัมผัสจึงขึ้นอยู่กับว่า วรรคนั้นมีจำนวนคำเท่าใด ถ้าในวรรคหนึ่งมี ๕ - ๘ คำ
มักจะส่งสัมผัสคำที่ ๓ แต่ถ้ามีจำนวนคำมากกว่านั้นก็รันไปสัมผัสคำต่อไป กระทั่งสัมผัส
เกือบสุดท้าย ตัวอย่าง เช่น

คนในชุมพูน้อบค้ำไ้ คือว่าหื้อคนไ้ไปเอากรร อย่าใช้คนผาน
ไปซื้อควัวในภาค อย่าใช้คนผู้ขาดไปต่อคำเมือง อย่าไปซื้อเมืองตรงมา...^๒

ในบางตอนพบว่ามีกรรส่งสัมผัสด้วยคำเดียวกันดังนี้

...ชายผู้ใด เป็นคนเจ้าอย่าไปอ้างคำสั่ง หญิงผู้ใด เป็นคนใจฟุ้งอย่าไป
เหล่านชู้...^๓

...คันเป็นม่าว ก็หื้อช่างหาสาว คันเป็นสาวก็หื้อช่างหูกผ้า...^๔

^๑ คำสอนพระยามังราย, หน้า ๘.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

^๔ เรื่องเดียวกัน.

นอกจากนี้ยังมี เป็นจำนวนมากที่ไม่ส่งสัมผัสต่อ เช่น

บทการ ๑ เป็นพอ เรือนนี้เอย อยานอนลูกหล้า เยียวได้เป็นข้า
ทานเสีย วันสายเงินมา เทียว เป็นคน เปี้ยวนี้เอยอยานอนลูก
ชวาย นกกาลลายบินมาชวาม เยียวทานหมายตีหัว เพิ่นว่าชัวร์
มันว่าชัวร์ ทานว่าชัวร์ โกมันว่าชัวร์ เพิ่น เพิ่นว่า เหม็นมันว่าหอม
คันทานสอนมันว่าคา ใจ เกียคกลัวคี่เนอ ๑

๓.๒.๒.๓ การจบบท ราชัน "คำสอนพระยามังราย" เมื่อจบเนื้อความ
 ที่ต้องการสอน ก็จบบทโดยไม่มีแบบแผนในการจบแต่อย่างใด และมีมักจะต่อกับข้อความ
 ที่แสดงว่าจบบทโดยการแนะนำชู้ชวาม เช่น "ก็พร้าเป็นคังอันและ" "อยานันกระทำเนอ
 บคี่" เป็นต้น ดังตัวอย่าง

...อयाลลอกคำจา อยามา เรือนเกอ หื้อป็น เป็นคัง เท่าหุ่ยหาย
ไปควยฝนลมลายชัวร์ หื้อรูที่อันไป ๓๗ บทนี้ ๒

...เมืองโคมิไพรฟ้า เต็มเมือง ข้า เลิกต่างประเทศจักมาบับ เปียนก็
บ่ได้ มีลูกบานเต็มงามทานกับคูแควนไค อุปมา เป็นคังป็น เต็มกำ ไฉจก
หักบได้ คันทาป็น เลมเดียวทานหัก เสี่ยยามโคก็ไค ก็พร้า เป็นคังอันและ ๓

๑ เรื่อง เดียวกัน, หน้า ๑๐.

๒ เรื่อง เดียวกัน, หน้า ๗.

๓ เรื่อง เดียวกัน, หน้า ๕.

...ทั้งปั้ง เคียนมรักสาสี่ล ๕ สี่ล ๘ ญิงผู้ไ้กับคี่ บั้นเท่ามันกแกกค้วย
อันจักไรและอันจักฉาน หากมีตัวบุประการคั้งนี้ เราจึงซ้สอนไปจุงใสใจ
เขียนเอาหื้อโคจ่าใจ ๆ จิงคี่และทานเฮย^๑

คั้งโคกถาวรข้างต้นแล้วว่ ร่ายเป็นคำประพันธ์ที่มีพัฒนาการมาโดยตลอดจาก
แบบแผนที่มีไม่มากนักมาสู่แบบแผนที่มากขึ้น และเป็นระเบียบสม่ำเสมอมากขึ้น ฉะนั้น
ร่ายเรื่องใดที่มีความแตกต่างด้านจำนวนคำในแต่ละวรรคมาก การสัมผัสไมโคร
สม่ำเสมอ หรือมีการจบมทอย่างห้วน ๆ ไม่มีแบบแผน น่าจะแสดงถึงวารายเรื่อง
นั้นมีความเก่าแก่

แบบแผนพื้นฐาน ๓ ประการคือ จำนวนคำ การสัมผัสและการจบมทใน
"คำสอนพระยามังราย" มีลักษณะสอดคล้องกับรายยุคที่ ๑ คือจำนวนคำในแต่ละวรรค
ใน "คำสอนพระยามังราย" มีความแตกต่างกันมาก เนื่องจากการเน้นเนื้อความ
การสัมผัสไม่ค่อยสม่ำเสมอ และการจบมทจะจบอย่างห้วน ๆ คือจบมทเมื่อจบเนื้อความ
ลักษณะเหล่านี้สอดคล้องกับลักษณะของรายยุคที่ ๑ ซึ่งแสดงว่ารายใน "คำสอนพระยา
มังราย" มีความเก่าแก่ไม่น้อย

ลักษณะพิเศษอีกประการหนึ่งที่ปรากฏใน "คำสอนพระยามังราย" ที่สามารถ
ยืนยันความเก่าแก่ได้ คือลักษณะสร้อยท้ายวรรค คือการสร้อยซ้ำ ๆ กันลงท้าย
วรรคทุกวรรค ถ้าเป็นรายสุภาพก็สร้อยมาถึงโคลงสองท้ายมท เช่นเดียวกับใน
รายคั้น ก็สร้อยมาจนถึงตอนจบ ^๒

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑.

^๒ พระยาอุปทิศศิลปสาร. หลักภาษาไทย... หน้า ๘๒๕.

สร้อยท้ายวรรคที่ปรากฏใน "คำสอนพระยามังราย" มีลักษณะดังนี้

บทที่ ๑ สอนผู้ชาย

เนยยุรุ ๑ ชายผู้ใดเมื่อถูกขโมยได้ลาภสิ่งมา ชายผู้นั้นก็บ่ดี
ถึงยามมอบแถมสร้าง ชายผู้นั้นก็บ่ดี มีกลิ่นอายนทานมหากุร ชาย
ผู้นั้นก็บ่ดี หุ่นลูกหลานบ่เป็นถิ่นเขา ชายผู้นั้นก็บ่ดี มีลูกเต่าบ่รักเสียคน
ชายผู้นั้นก็บ่ดี บรูแปลงสิ่งปลุกกวยปลุกออย ชายผู้นั้นก็บ่ดี...^๑

บทที่ ๒ สอนผู้หญิง

บทการ ๑ หญิงผู้ใดแกงผักทั้งราก หญิงผู้นั้นก็บ่ดี ถ้าพูดพอก
หัวหมา หญิงผู้นั้นก็บ่ดี ทานไปนาพอยชอนออยบาน หญิงผู้นั้นก็บ่ดี
ชักรานรีคทานกัญ หญิงผู้นั้นก็บ่ดี ยกคืนขึ้นกับทอลาย หญิงผู้นั้นก็บ่ดี
มักไปกายทาน้ำบักน้ำมา เรือน หญิงผู้นั้นก็บ่ดี...^๒

บทที่ ๓ กล่าวถึงสิ่งที่ไม่ดี ไม่เป็นมงคล

เลือกทานรสสงคราม ก็เลือก ลูกหญิงชายตัวใหญ่ ก็เลือก ใกล้เคียง
ฝูงเห่า ก็เลือก เขาอยู่เย็บ ก็เลือก เมื่อยามนอนเรียงข้าง ก็เลือก
ซางพอนอนนอนรวมโรง ก็เลือก ฝันอยู่รวมบาน ก็เลือก คนคราน
อยู่รวมเรือน ก็เลือก...^๓

^๑ คำสอนพระยามังราย, หน้า ๑๐.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

ลักษณะสร้อยทำยวรงค์นี้ปรากฏในวรรณกรรมหลายเล่มหลายท้องถิ่นด้วยกัน
ในลานนาไทย ก็มีวรรณกรรมที่ปรากฏสร้อยทำยวรงค์จำนวนมากไม่น้อย เช่นในวรรณกรรม
"สิ่งที่ก่อให้เกิดความชั่ว" และ "สิ่งที่ก่อให้เกิดความดี" ที่ปริวรรตรวบรวมไว้ใน
เล่มเดียวกับ "คำสอนพระยามังราย" มีรายที่สอดคล้องสร้อยทำยวรงค์ดังนี้

สิ่งที่ก่อให้เกิดความชั่ว

บทการ ๑ จักกล่าวอันบ่ดี หากมีมาบ่ถูก คือคำว่าลูกจักช้ำ ก็บ่ดี คำช้ำว่า
จักช้าย ก็บ่ดี คำว่าวควายว่าฉีรา ก็บ่ดี คำน้ำท่าว่าตักกินไกล ก็บ่ดี
คำขุนนางไทยว่าแม่คำ ก็บ่ดี คำขุนนายลวะว่าแม่พ่าย ก็บ่ดี ท่านไป
กายและปูนป่อง ก็บ่ดี มักผิดของควยท่านหลายคน ก็บ่ดี...^๑

บทการ ๑ จักกล่าวอันจิบหาย กินถ่อเข้าจกกลางลงนั้น ก็จิบหาย
เที่ยวทางปอง เหล้นชู้ใหม่ั้น ก็จิบหาย มักกินไขค่างรังนั้น ก็จิบหาย
ฟังคำพิจารณาถ่นั้น ก็จิบหาย มักว่าชีเมื่อวัน ก็จิบหาย มักสีฟันเมื่อ
คำนั้น ก็จิบหาย มักย่ำผู้กำสื่อนั้น ก็จิบหาย...^๒

ใน "กฎหมายพระยามังราย" มีบทหนึ่งทีสอนผู้หญิง ก็มีลักษณะเช่นนี้
...กลืนกินยาอังกษา ผู้ก็ซัง ไปคำให้ท่านทอด ผู้ก็ซัง มักสอด
เรือนท่าน ผู้ก็ซัง มักเกยจกร้านไม่ทำงาน ผู้ก็ซัง ตกหวังบ่ซัดของ
ผู้ก็ซัง บ่นฟ้องบ่ปาก ผู้ก็ซัง มีอติงตีนตีบ ผู้ก็ซัง ทิ้งลูกไว้นาเมา
ผู้ก็ซัง...^๓

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

^๓ มณี พยอมยงค์. กฎหมายพระยามังราย, หน้า ๕๐.

นอกจากวรรณกรรมลายลักษณ์แล้ว ลักษณะสร้อยทำยรรคยังพบในวรรณกรรม
มุขปาฐะลานนา ซึ่งรวบรวมโดยนายสุรสิงห์สารวม ฉิมพะเนา^๑ เช่นคำเรียกขวัญข้าว
(ตอนว่าควยพันข้าวคาง ๆ)

...สา กุษา เรียกขวัญข้าวทั้งหลายว่า มามา ขวัญเข้าป่าแกมแง
ก็หื้อมา ขวัญเข้าแพรสามเดือน ก็หื้อมา ขวัญเข้าก่ออยู่เรือนเค้า
ก็หื้อมา ขวัญเข้าเทออยู่เรือน ก็หื้อมา ขวัญเข้าอยู่หว่างปวงแกมท้าว
ก็หื้อมา ขวัญเข้าเจ้าอยู่ป่าสักป่าคอง ก็หื้อมา ขวัญเข้าทามอ้อยอยู่อ้งวะ
หงสา ก็หื้อมา เข้ากุมบงอยู่เมืองสาคเมืองสร้อยขวัญ ก็หื้อมา ขวัญเข้า
ผายอยู่ลำพูนเชียงใหม่ ก็หื้อมา ขวัญเข้าแก้วไข้อยู่ระวางเจียงแร...^๑

ลักษณะสร้อยทำยรรคพบได้ทั่วไปในวรรณกรรมลานนา ทั้งวรรณกรรม
ลายลักษณ์และมุขปาฐะ แต่ถ้าค้นคว้ากว้างไปกว่าดินแดนลานนาจะพบว่า ลักษณะเช่นนี้
พบในถิ่นอื่นด้วยเช่น ในวรรณกรรมอยุธยาเรื่อง "โองการแข่งน้ำ" ดังตัวอย่าง

อย่ากินเข้าเพื่อไฟ จนตาย อย่าอาศรัยแก่น้ำ จนตาย นอนเรือน
คำรณคา จนตาย ลืมตาหงายสู่ฟ้า จนตาย ก้มหน้าลงแผ่นดิน จนตาย
สีลองกินไฟคางง้วน จนตาย...^๒

^๑ สุรสิงห์สารวม ฉิมพะเนา. ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมลานนากับ
สังคม (เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ เรื่องวรรณกรรมลานนา ฉบับที่ ๑๒
ณ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๔), หน้า ๑๒.

^๒ จิตร ภูมิศักดิ์, โองการแข่งน้ำ, หน้า ๓๕๐.

หรือบทสุดท้ายของ "โองการแข่งน้ำ"

เพลงรัตนพราัยพรรณเป็น เพิ่ม เขา หมี่ เม หา ชัย ไคร ชื่อ เจ้า เต็ม นาง
ไคร ชื่อ รวง ควาย ทอง ไคร ชื่อ ฟ้า สอง ยาว เร่ง บิน ไคร ชื่อ สิน เกตรา
ไคร ชื่อ ไคร รัศ มี เจ้า ขยง ...^๑

วรรณคดีสมัยต้นอยุธยาคัดมาจาก "โองการแข่งน้ำ" ก็ยังคงลักษณะ "สร้อย" ดังกล่าวอยู่ เช่น "ลิลิตพระลอ" โดยจะยกตัวอย่างเป็นบางบท เช่น

... เจ็บ เมื่อ เหลือ แผ่นดิน นะ พี่ หลา กระบิล ใน แหล่ง หล้า นะ พี่ บอก แล้ว
จะ ไว้ หน้า แห่ง โค นะ พี่ ความ อายุ ไคร ช่วย ได้ นะ พี่ อายุ แก่ คน ใส่ ท่าน หัว
นะ พี่ แห่ง ตัว ตาย ก็ กว่า นะ พี่ สอง พื่อ ยาม ถาม เมื่อ นะ พี่ เจ็บ เมื่อ แห่ง
พร้อง ไอ เอ็น คุกรัก น้อง อย่า ช้า จาก าย หนึ่ง รา ...^๒

... มี กาย ใน แล่น ออก แล นา มี กาย นอก แล่น เข้า แล นา เทพ คา
ปู่ เจ้า สิ่ง มา ทำ คั่ง ปู่ สอน แล นา ให้ ย่อน ย่อน ทุก สิ่ง แล นา จึง ให้ สาร
ไป กล่าว แล นา จึง ให้ ขาว ไปถึง แล นา สมิง พรา ย ผู้ เข้า แล นา ...^๓

... เครื่อง คำ เหลือ ผู้ ชื่อ กะ หมิง สิน ตัว ยี่ มิ ถึง กะ หมิง มิ บอก จึง บอก พรา ง
กะ หมิง ทรง ขุน นาง อะ เคื้อ กะ หมิง เนื้อ ชาว วัง ไซ ช้า โฉ มิ ไซ คน คำ
หน้า ไซ หน้า กรีก กริง ...^๔

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘๑.

^๒ ลิลิตพระลอ, หน้า ๗.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕.

ใน "มหาชาติคำหลวง" จะยกตัวอย่างจากกัณฑ์ที่ เชื่อว่า เป็นของกรุงเก่า^๑
เช่น กัณฑ์หาพน ทอนชมสระมัจฉินท์

...คูกรพราหมณ์ บัวขาวงามเงื่อนไข่มพัตร์ กิมิ จงกลบัวหมอกบด
กิมิ ทรระกวนสนเสียดสร้อย กิมิ สระช้อยช้อมัจฉินท์ กิมิ อินทรบัวแบ่ง
กิมิ บานถ้วนแหงเหลือเห็น กิมิ ทรงเคียนเย็นเคียนร้อน กิมิ สระบัว
ช่อนเขาคัน กิมิ พงฟ้าขึ้นไซซจร กิมิ คอกสรหลอนเดือนดั่ง กิมิ
แมลงมาศร้องรับคันธ กิมิ...^๒

ถ้าจะสืบให้หลังไปจากนี้ ก็จะพบว่า ใน "ลิลิตเตลงพ่าย" ซึ่งแต่งในสมัย
รัตนโกสินทร์ กิมิ สร้อย เช่นนี้อยู่บ้าง แต่ไม่เต็มบท ดังนี้

ชโคลพลค้ำคล้าย แลนา บ้ายมาโคยรัถยา แลนา คลาทางบ้าน
สระแสง แลนา แควทางบ้านสระแก้ว แลนา แลวชเข้าที่เสวย แลนา
ยั้งยั้ง เกยประทับ แลนา เสรีจชกลับทรงสาร แลนา คลัพลหาญ
ควนเคิน แลนา คำเนินไฉมรรคา แลนา...^๓

ในวรรณกรรมดินอีสาน จะพบลักษณะเช่นนี้ด้วยเช่นกัน โดยจะยกตัวอย่าง
จากภาพหุดานต่อไปนี้

^๑ "ตำนานหนังสือมหาชาติ" มหาชาติคำหลวง (พระนคร : คลังวิทยา,
๒๕๑๖), หน้า ๓.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๑.

^๓ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, ลิลิตเตลงพ่าย, หน้า ๗๕.

กาพย์สุอนหลาน

...อันบ่คิมี่สามสี่ห้า มีเขื่อนบ่มีฝานั้น กับคี่หนึ่ง มีนามมีของนั้น
กับคี่หนึ่ง มีปล่องบ่มีฝาคันนั้น กับคี่หนึ่ง มีวคิมี่สงขนั้น กับคี่หนึ่ง มีดง
 บ่มบ่อน्ह้อยนั้น กับคี่หนึ่ง แคนคาง เคียวหมอล่าพ้อฮ้อยนั้น กับคี่หนึ่ง
 ข้อยผู้เคียวเจ้า เขื่อนลืบคนนั้น กับคี่หนึ่ง เขื่อนล่าเคียวไปไส เหมค
 บ้านนั้น กับคี่หนึ่ง...

กาพย์หลานสอนปู่

...มีค่น้อย ๆ พันเข้า กับนับ ผู้เฒ่ากล่าวคำหาญ กับนับ
 ปุ่มหลวงบอกยาบ่าง กับนับ แม่ฮ่างบอกยาเสน่ห์ กับนับ คนโลเด
 ล้างสอนความฮู้ กับนับ คนหลบหลูฮู้บอกทางคุณ กับนับ คนเป็น
 ขุนฮู้บอกทางคำ กับนับ คนเป็นชาฮู้ของหาเงิน กับนับ...

จากตัวอย่างข้างต้นแสดงว่า สร้อยทำยวรรคปรากฏทั่วไปในวรรณกรรม
 ของชุมชนไทยทั้งล้านนาไทย อีสานและชุมชนแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เช่นสมัย
 อยุธาตอนต้นและรัตนโกสินทร์ อย่างไรก็ตาม ลักษณะสร้อยทำยวรรคในวรรณกรรม
 เหล่านี้ก็ยังมี ความแตกต่างกันดังนี้

๑. จำนวนคำมาก จนถึงมีลักษณะ เป็นประโยค และมีความสำคัญเพราะ
 ขยายความวรรคหน้า เช่น "ชายผู้นั้นกับคี่"

๑ กาพย์สุอนหลานและหลานสอนปู่ (จัดพิมพ์ เผยแพร่ เพื่อหาทุนสมทบมูลนิธิ
 ส่งเสริม เศรษฐกิจและสังคมชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ส.ศ.อ.), ๒๕๒๔),
 หน้า ๔.

๒ เรื่อง เคียวกัน, หน้า ๓๘.

๒. จำนวนคำน้อย แต่มีความสำคัญเพราะขยายความวรรคข้างหน้า เช่น "ก็หือมา" "ก็เลิก"

๓. จำนวนคำน้อย ไม่ขยายความวรรคข้างหน้า แต่เติมเพื่อเพิ่มความไพเราะ เช่น "แลนา" "นะพี"

ข้อนำสัง เกตคือ สร้อยท้ายวรรคใน "คำสอนพระยามังราย" จะอยู่ในประเภทที่ ๑ และ ๒ ซึ่งสร้อยทั้ง ๒ ประเภทพบในวรรณกรรมที่เป็นของ เกา เถานั้น ฉะนั้น สร้อยท้ายวรรคใน "คำสอนพระยามังราย" จึงเป็นหลักฐานอีกประการหนึ่งที่แสดงว่าเป็นวรรณกรรมที่มีความเก่าแก่ มีลักษณะที่แสดงถึงความร่วมสมัยกับโองการแช่งน้ำ ส่วนสร้อยท้ายวรรคประเภทที่ ๓ จะพบในวรรณกรรมรุ่นต่อมา เช่นลิลิตพระลอและมหาชาติคำหลวง ซึ่งแสดงว่า ลักษณะสร้อยท้ายวรรค มีพัฒนาการจากจำนวนคำมาก และมีความสำคัญในการขยายความวรรคหน้า มาสู่สร้อยที่มีจำนวนคำน้อยและเน้นส่วนเสริมให้ไพเราะ โดยบทบาทและความสำคัญด้านความหมายลดลงไป

จุดมุ่งหมายในการเติมสร้อยท้ายวรรค ในวรรณกรรมร้ายเหล่านี้ สำหรับสร้อยท้ายวรรคประเภทที่ ๓ ไม่มีปัญหาเท่าใดนัก เพราะตรงกับประเพณีการเติมสร้อยที่ว่า "เพื่อให้เกิดความไพเราะและสมบูรณ์ ไม่เคอะเขิน เพื่อไม่ให้จบลงอย่างห้วน ๆ ฟังระคายหู" ^๑ แต่สร้อยท้ายวรรคประเภทที่ ๑ และ ๒ มิได้เติมเพื่อความไพเราะ สาเหตุในการเติมสร้อยท้ายวรรคในประเภทที่ ๑ และ ๒ น่าจะเป็นดังนี้คือ

^๑ พระสารประเสริฐ. กวีนิพนธ์ว่าด้วยการประพันธ์กาพย์ กลอน โคลง
ฉันท. หน้า ๘.

๑. เนื่องจากความเก่าของภาษา ภาษาไทยโบราณที่ปรากฏในเอกสารต่าง ๆ นั้น มีลักษณะเป็นประโยคง่าย ๆ ที่เรียกว่า เอกัตตประโยค เป็นภาษาที่ยังไม่พัฒนาถึงขั้นที่ใช้คำเชื่อมต่าง ๆ เพื่อเชื่อมหลายประโยคเข้าด้วยกัน อันจะทำให้ภาษามีความซับซ้อนมากขึ้น ซึ่งเป็นลักษณะของภาษาที่เจริญแล้ว ฉะนั้น ในการอธิบายหรือบรรยายความในภาษาโบราณ จึงต้องใช้ประโยคย่่า ตัวอย่างเช่น ภาษาในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ของสุโขทัย ซึ่งมีลักษณะของการซ้ำประโยคคล้ายสร้อยทำยวรรคในรายดังนี้

...กูไค้คว เนื้อตัวปลา กูเอามาแกพอกู กูไค้หมากส้มหมากหวาน
อันไค้กินอรอยดี กูเอามาแกพอกู กูไปไค้หนึ่งวังข้างไค้ กูเอามา
แกพอกู...

...สร้างป่าหมากป่าพลู ทั่วเมืองทุกแห่ง ป่าพร้าวไค้หลายในเมืองนี้
ป่าลางไค้หลายในเมืองนี้ หมากม่วงไค้หลายในเมืองนี้ หมากขามไค้หลาย
ในเมืองนี้...

ถ้า เป็นภาษาปัจจุบันก็สามารถใช้คำเชื่อมประโยคเหล่านี้เข้า เป็นประโยคเดียวกันได้ เช่น "และ" "หรือ" โดยไม่ต้องซ้ำประโยคเดิม คือ "กูเอามาแกพอกู" หรือ "ไค้หลายในเมืองนี้" ฉะนั้น การใช้สร้อยทำยวรรคในรายอาจ เป็นเพราะความเก่าของภาษาได้ประการหนึ่ง

๒. เพื่อ เน้นความในการสื่อความหมาย ในวรรณกรรมที่ใช้คำหรือเทศน์ โดยเฉพาะในบทที่ไม่สามารถบรรยายเนื้อความอย่างแจ่มชัดในวรรคเดียว การเขียน

๑ กรมศิลปากร. เรื่องพระร่วง... หน้า ๓๓๓.

๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๕.

ย่ำทำให้เกิดความแจ่มชัดในเนื้อความ และมีผลต่อความจำ เช่นใน "โครงการแข่งน้ำ"
 โครงการแข่งผู้ทรงยศออกฉัตรีย์ให้ได้รับความทราบด้วยประการต่าง ๆ จึงเขียน
 แจกแจงความทุกข์และโทษกรรมดังนี้

...อย่ากินเขา เพื่อไฟ จนตาย อย่าอาศรัยแก่น้ำ จนตาย
 นอนเรือนคำรณคา จนตาย ลืมตาหงายสู่ฟ้า จนตาย ก้มหน้าลง
 แพนคิน จนตาย...^๑

เช่นเดียวกับใน "คำสอนพระยามังราย" ซึ่งเป็นวรรณกรรมคำสอน การเขียนย่ำ
จึงมีผลด้านความเข้าใจ และด้านความจำดังนี้

...มักฉานหื้อของหาย ชายผู้นั้นก็บ่ดี มีชนวิศฤหลายบ่จ่าย
ชายผู้นั้นก็บ่ดี ใจบ่เข้าในชายแก้วทั้ง ๓ ชายผู้นั้นก็บ่ดี หันพื้นองฉาน
 และศุแควนทาน ชายผู้นั้นก็บ่ดี ชีคร่านจึง เยียะหนัก ชายผู้นั้นก็บ่ดี...^๒

"คำสอนพระยามังราย" ซึ่งมีการคัดลอกสืบต่อกันมานี้ น่าจะมีความเก่าแก่
 สืบทอดไปได้ถึงราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ทั้งนี้เพราะลักษณะของรายและสร้อยท้ายวรรค
 มีลักษณะสอดคล้องกับวรรณกรรมในช่วงนี้ เช่น "โครงการแข่งน้ำ" และ "ศิลาจารึก
 หลักที่ ๑" ซึ่งลักษณะดังกล่าวจะไม่พบในวรรณกรรมยุคต่อมา การศึกษา "คำสอน
 พระยามังราย" ในแง่ของคำประพันธ์ แสดงให้เห็นว่า รูปแบบคำประพันธ์ประเภทราย
 ได้มีการแลกเปลี่ยนสืบทอดกันระหว่างชุมชนต่าง ๆ ในสมัยโบราณ จึงสามารถพบ
 ความพ้องกันด้านรูปแบบหลายประการด้วยกัน การศึกษาเรื่อง "คำสอนพระยามังราย"
จึง เป็นการเสริมความเข้าใจต่อพัฒนาการของรายได้

^๑ จิตร ภูมิศักดิ์, โครงการแข่งน้ำ, หน้า ๓๘๐.

^๒ คำสอนพระยามังราย, หน้า ๑๐.